

ANDRZEJ FULARA

WILCZOMLECZ TYRLICZ (*EUPHORBIA LATHYRIS* L.)

Euphorbia Lathyris L., której polską nazwę «wilczomlecze tyrlicze» przyjął Czerwiakowski (1) w dziele Botanika szczegółowa tom III, należy do rodziny *Euphorbiaceae*. W obecnych granicach naszego państwa wg Szafera (11) występuje 26 różnych gatunków wilczomlecza. Ojczyzną opisywanego gatunku są kraje śródziemnomorskie, rejony środkowej Ameryki, środkowej Azji i zachodnich Chin (7, 9).

Z małej próbki nasion sprowadzonej do Puław przez L. Kaznowskiego weszła tylko jedna roślina, od której pochodzi nasz obecny materiał nasienny.

Uprawiany w Puławach wilczomlecze jest formą ozimą (rys. 1), ponieważ siany na wiosnę, lub też z nasion zimujących w glebie, nie wytwarza organów generatywnych. Wynikałoby z tego, że wilczomlecze puławski przechodzi stadium jaryzacji jako roślina. Siany w lipcu wyrasta nawet do 20 cm wysokości. Posiada liczne uśpione pączki boczne w kątach liści, które rozwijają się na wypadek uszkodzenia wierzchołka wzrostu. Założenie i rozwinięcie pierwszego pąka na wierzchołku wpływa jednocześnie na rozwinięcie 4 pędów bocznych. Każde boczne rozgałęzienie tworzy z kolei 2 pędy boczne. Pierwsze rozgałęzienie tworzy się przeciętnie na wysokości 50 cm; liczba piętér nasiennych waha się od 4 do 5, a bywa niekiedy i więcej. Ogólna liczba torebek na roślinie wynosi od 30 przy słabo rozwiniętych roślinach, do 100 przy silnie rozwiniętych.

Plon nasion suchych z jednej rośliny waha się od 13 do 50 g i zależy od powierzchni odżywiania rośliny. Cała roślina jest gładka, w początkowym rozwoju pokryta silnym nalotem woskowym. Dolne liście są mięsiste, wydłużone, lancetowate, przeciętna długość liścia wynosi około 10 cm, szerokości zaś od 1 do 3 cm. Kwiaty zebrane są w niby baldach, okwiat jest bezbarwny, znamię trójdzielne, pręcików 16 (2, 6). Owocem jest trójdzielna torebka. Korzeń palowy, silnie rozwinięty w górnej części, przerasta bocznymi rozgałęzieniami glebę, we wszystkich kierunkach, tworząc gęstą białą sieć korzeniową.

Dojrzałe i dobrze wykształcone nasiona są duże o barwie ciemnobrązowej, (jasno zabarwione nasiona nie są w pełni dojrzałe), nieco owalne, wydłużone i zaokrąglone u spodu. Górna strona nasienia jest wypukła, a spodnia nieco spłaszczona i posiada pośrodku mniej lub więcej wyraźny szew (raphe).

Na przednim końcu nasienia widać nerkowatego kształtu wyrostek brodawkowy (karunkula). Karunkula występuje wyraźnie tylko u świeżych nasion, u starszych wysycha i najczęściej odpada. W miejscu karunkuli pozostaje blizna z jasną plamką. Okrywa nasienna wilczomlecza tyrlicza jest twarda, krucha i chropowata z wyraźną siateczką.

Rys. 1. Wilczomlec tyrlicz w fazie pełnej dojrzałości.

Ciężar okrywy nasiennej waha się od 25 do 27% ciężaru nasienia. Nasiona wilczomleczu tyrlicza są wyrównane, o długości około 5 mm, a szerokości 3,5 mm. Ciężar 1000 nasion przeciętnie wynosi 52 g. Nasiona są trujące w większym stopniu niż rącznika, 10–12 nasion może zatruć dziecko (9). Olej tej rośliny znany był u ludów starożytnych jako środek wymiotny i przeczyszczający.

O wilczomleczu wspominają już Pliniusz i Dioscorydes, jako roślinie stosowanej w medycynie ludowej (9). W średniowieczu znana była jako roślina lekarska w środ-

kowej i południowej Europie. Mlecznym sokiem tej rośliny usuwano brodawki i piegi. Wilczomlecz jako roślina trująca działa odstrasżająco na krety i nornice, być może, że i na inne szkodniki roślinne w glebie. Obecnie wilczomlecz tyrlisz może mieć znaczenie tylko jako roślina oleista.

Olej wilczomlecza techniczny o zawartości nasyconych kwasów tłuszczowych 8,8%, nienasyconych zaś 90,6%, w tym olejowego 87,6% — zawiera związki trujące. Olej miał zastosowanie w lecznictwie ludowym.

Na podstawie 3 letnich doświadczeń 1957—1959 najwłaściwszy termin siewu jest od połowy lipca do połowy sierpnia. Przeciętny plon nasion przy I terminie najwcześniejszym (15. VII.) wynosi 21,53 q/ha plon tłuszczu 10,49 q/ha. Przy badanych 5 różnych rozstawach najwyższy plon nasion uzyskano przy rozstawie zagęszczonej 20×10 cm i wynosi on 24,2 q/ha nasion i 11,6 q/ha tłuszczu. Zawartość tłuszczu w nasionach waha się w granicach od 48 do 50%. Roślina w soku i słomie zawiera 1—1,25% kauczuku. Długość okresu wegetacyjnego 346—360 dni. Odporność na wymarżanie mała, zdrowotność rośliny bardzo dobra, dotychczas nie zaobserwowano chorób ani szkodników. Roślina pozostaje nadal pod obserwacją.

Pracownia Roślin Oleistych IUNG, Puławy

LITERATURA

- Czerwiakowski, Botanika szczegółowa, tom III, str. 956, Kraków 1859 r.
 Fulara A., Nowa ozima roślina oleista — Nowe Rolnictwo Nr 3 1958 r.
 Ruskowski C. B. i Dublanskaja N. F., Masło moloćzaj *Euphorbia Lathyris* L. Kak syrie dla połu-
 czenia oleina. Żurnal Prykładnoj Chimji T. XII. 10. 1939 r.
 Lichowar D. F., Teplickaja J. B., Szerdeka O. J., O w wiedenii w kulturu maslicznego moloćzaja
 Referat, Żurnal Biologia 1958, Nr 1(1673).
 Hegi C., Flora v. Mittel Europa. tom V. cz. I, München.
 Minkiewicz i Borkowski, Rośliny oleiste. PWR i L., Warszawa 1951.
 Maźdrakow P., Masłodami Rastenija, Trjewna 1937 r.
 Podgornyj P. I., Rastieniewodstwo, Moskwa 1957 r.
 Tucakow Jovan i Lubić Predrag, Prilog proućawanju semiena biblijk *Euphorbia Lathyris* L. gajena
 u okolini Beograda, Acta Pharmaceutica Jugoslavica, Zagrzeb 1956, strys 4 god VI.
 Trzebny Włodzimierz, Fizykochemiczne własności oleju, *Euphorbia* sp., na prawach rękopisu.
 Szafer Wł., Kulczyński St., Pawłowski B., Rośliny Polskie, Warszawa 1953, PWN.